

Thuisgevoel en onderlinge verbondenheid

AUTEUR SVEN DAVERVELD FOTOGRAFIE BUREAU PARKSTAD/JEROEN ALBERTS

Uit onderzoek blijkt dat 25 procent van de bewoners in de geherstructureerde Amsterdamse woonbuurt Geuzenbaan zich thuis voelt. De onderlinge verbondenheid tussen buurtbewoners is daarin een belangrijke factor.

De Westelijke Tuinsteden in Amsterdam hebben lang te kampen gehad met veel sociale problemen. Er vindt veel criminaliteit en overlast plaats, en ook wonen er relatief veel kansarme bewoners. Samen met Amsterdam Zuidoost (de Bijlmer) ligt het leefbaarheidsniveau van bijvoorbeeld stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer, dat deel uitmaakt van de Tuinsteden, onder het Amsterdamse gemiddelde. De buitenwijk Geuzenveld, tien kilometer van het Centraal Station, herbergt relatief veel sociale woningbouw. Rondom het Lambertus Zijlplein, het hart van Geuzenveld, is de sociale positie van de wijkbewoners kwetsbaar met veel inkomens rond of onder het bestaansminimum, een hoog percentage werklozen en een grote etnische pluriformiteit. Na de eerste stadsvernieuwing in de jaren zeventig bleek in de jaren negentig, net als in andere wijken in Nederland, stedelijke vernieuwing nodig te zijn.

Stedelijke vernieuwing is er in de Westelijke Tuinsteden op gericht om de woonbehoeften van bewoners beter op de buurt te laten aansluiten, en anderzijds de bewoners kansen te bieden een wooncarrière op te bouwen. Hierbij gaat het niet alleen om de bouw van nieuwe woningen, maar ook om maatregelen op het gebied van onderwijs, veiligheid, arbeidsmarkt en bestrijding van verloedering.

Inbreiding

Onderdeel van het stedelijke vernieuwingsprogramma in Geuzenveld-Slotermeer is de 'inbreiding' van een nieuwe buurt van 791 splinternieuwe appartementen. Vanaf 2001 ligt midden in de naoorlogse wijk Geuzenveld een grote nieuwbouwtrook met de naam 'Geuzenbaan'. Deze nieuwbouw bevat veel koopwoningen en dure particuliere huurwoningen en ligt ingeklemd tussen de oude Geuzenveldse woningen. De nieuwe ingebreide buurt Geuzenbaan is als onderdeel van de gehele herstructurering van de Westelijke Tuinsteden prestigieus te noemen. Het is een compacte woonbuurt met woontorens, 'urban villa's' en vernieuwde woonblokken. De Geuzenbaan bevat 76 nieuwe sociale huurappartementen (9,6 procent) en

715 nieuwe koop- en vrije sector huurwoningen. Sommige van deze koopwoningen kosten driehonderdduizend euro of meer. Tegelijk met de bouw van deze buurt is ook het aangrenzende winkelcentrum vernieuwd, waar zich een supermarkt en nieuwe winkels hebben gevestigd. Ook is het voorzieningenniveau verbeterd met de komst van een nieuwe basisschool en een nieuw wijkcentrum.

Lokale overheden, woningcorporaties en zorginstellingen hebben hun krachten gebundeld in samenwerkingsverbanden als Parkstad, FarWest en CareWest. Deze samenwerking overstijgt de feitelijke nieuwbouw, omdat deze partijen ook sociale verwachtingen hebben bij de fysieke herstructurering. De Geuzenbaan moet Geuzenveld omvormen tot een 'evenwichtig en leefbaar stadsdeel'. De ingebreide buurt is hierin geen op zichzelf staand verschijnsel, omdat zij sociaal gezien geldt als een model voor stedelijke vernieuwing.

De veronderstelling is dat de nieuwe buurt op termijn het imago van heel Geuzenveld verbeterd, omdat dure appartementen nieuwe bewoners aantrekken met een goed inkomen. Van de komst van een rijkere 'middenklasse' zou de hele wijk en de lokale middenstand kunnen profiteren. Ook beschikt deze groep doorgaans over veel sociaal- en cultureel kapitaal, wat een welkome aanvulling zou zijn. De gedachte is verder dat de verschillende middengroepen – de 'creatieve klasse', 'professionals' en 'etnische stijgers' – een voorbeeldfunctie vervullen waaraan de sociaal zwakkeren zich kunnen optrekken. Na de instroom van de nieuwe bewoners blijkt de buurt te bestaan uit een bevolking met relatief veel jonge mensen. De helft van de bewoners komt uit Nederland, 41 procent uit Turkije en Marokko en 14 procent uit Suriname. Een kwart van de bevolking heeft geen diploma of is laagopgeleid. De helft is hoogopgeleid. De overtuiging is dus dat stedelijke vernieuwing zo leidt tot winst voor bewoners en de wijk op tal van punten, verdergaand dan alleen de fysiek bouw van nieuwe appartementen.

In de praktijk verloopt dit niet altijd soepel. In Amsterdam wordt de vernieuwingsbuurt geplaagd door een bovengemiddelde verhuisingeneidigheid. Na oplevering van de nieuwe buurt kreeg het stadsdeel de indruk dat een groot percentage bewoners alweer op zoek was naar een nieuwe woning. Ruim twintig procent was op zoek naar een woning buiten de buurt en in een sommige delen zelfs een op de drie. Bij oplevering vielen de verkoopcijfers al tegen. Veel van de woningen die oorspronkelijk voor verkoop bedoeld waren, zijn daarom omgezet naar huurwoningen.

Naar aanleiding van deze signalen, gecombineerd met een opdracht van Bureau Parkstad en Gemeente Amsterdam om de effecten van de herstructurering van de Westelijke Tuinsteden te evalueren, is de afdeling Sociologie en Antropologie van de Universiteit van Amsterdam gevraagd om te kijken wat er gaande is in de buurt. In een uitgebreide enquête onder 143 bewoners van de Geuzenbaan is ook onderzocht of bewoners zich thuis voelen in het gebied. Vormt de Geuzenbaan een onderdeel van de omgeving, en voelen buurtbewoners zich onderling verbonden? Dit vormt een belangrijke aanvulling op de gehele evaluatie van de herstructurering. De sociale effecten

van de nieuwbouw staan centraal. Er zijn de buurtbewoners vragen gesteld over thuis voelen, waarbij de populatie naar inkomen, etniciteit, en andere kenmerken vergelijkbaar was.

Niet thuis voelen

In het onderzoek is thuisgevoel opgevat als een gevoel van 'verbondenheid, veiligheid en tevredenheid met de sociale en bebouwde omgeving'. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat de kans voordurend bestaat dat dat gevoel, gezien het dynamische karakter van stadswijken, omslaat naar niet thuis voelen. Een van de opvallende resultaten is dat op het moment van meting (eind 2005) slechts vijftientwintig procent van de bewoners zich 'thuis voelt bij de mensen in de buurt'. Driekwart van de 143 ondervraagden kan niet bevestigen dat men zich thuis voelt. Vervolgens is onderzocht met welke factoren dit (niet) thuis voelen samenhangt. Uit analyse blijkt dat er een verband bestaat tussen het thuis voelen bij de mensen in de buurt en de beoordeling van de mate van verbondenheid, de beoordeling van de bevolkingssamenstelling, de veiligheid in de buurt en toekomstverwachtingen.

De beoordeling van de mate van verbondenheid met de sociale omgeving blijkt de grootste invloed te hebben. Het verklaart voor vijftig procent het statistische verschil in de mate van zich thuis voelen. Dit maakt onderlinge verbondenheid de meest relevante factor

Bij herstructurering wordt ten onrechte niet stilgestaan bij de rol van het thuisgevoel.

voor het thuisgevoel van Geuzenbaanbewoners. Wanneer een gevoel van verbondenheid met buurtgenoten ontbreekt, voelt men zich minder thuis, en als bewoners zich niet thuis voelen, is er ook geen sprake van verbondenheid. Verder blijken indicatoren als etniciteit, inkomen, toekomstverwachtingen en opleidingsniveau van invloed

op het zich thuis voelen. Voor toekomstverwachtingen geldt dat hoe rooskleuriger het beeld van de toekomst in de buurt is, hoe meer een bewoner zich nu al thuis voelt.

Ook komt naar voren dat de lager opgeleide respondenten zich meer thuis voelen dan leden van de middenklasse. De 'culturele middenklasse' is iets positiever dan de 'economische middenklasse', wat volgens Metaal, Delnoij en Duyvendak mogelijk samenhangt met het feit dat de culturele middenklasse zich meer met het 'culturele' karakter van de stad identificeert, terwijl de economische middenklasse meer geïnteresseerd is in het functionele comfort.

Om het thuis voelen beter te begrijpen, is het noodzakelijk dat de factor onderlinge verbondenheid nader wordt onderzocht.

'Like me'

Volgens Metaal, Delnoij en Duyvendak voelen bewoners van nieuwbouwwoningen zich minder thuis naarmate de sociale verschillen

met de bewoners uit de bestaande woningen groter zijn. Andersom concluderen de onderzoekers dat naarmate de sociale afstand tussen de bewoners van de nieuwbouw en de bestaande bevolking kleiner is, de bewoners van de nieuwbouw een positiever oordeel hebben over de buurt en zich meer verbonden voelen met de buurt. Wellicht kan de 'like me'-hypothese van Laumann (1969) hiermee in verband worden gebracht. Zijn algemene theorie kan mogelijk op buurtniveau verklaren dat burens de voorkeur geven aan het omgaan met bewoners die op belangrijke sociale dimensies zoals opleidingsniveau en inkomen overeenkomen. Een gevoel van verbondenheid en tevredenheid met de sociale omgeving hangt sterk samen met een bevolking die sociale achtergronden delen. Verbondenheid ontstaat waarschijnlijk gemakkelijker daar waar gelijkgestemden in etnisch opzicht of op economisch niveau bij elkaar wonen. Omgangsvormen en verwachtingspatronen van elkaar zijn dan bekend. Een mogelijk positief effect van onderlinge verbondenheid is individueel welzijn. Hiermee lijkt het zich thuis voelen van belang voor de bewoners. Aan de andere kant mag van het zich thuis voelen niet louter positieve effecten worden verwacht. Het thuisgevoel van de ene groep in een buurt kan een inbreuk zijn op het thuisgevoel van een andere groep.

Wie voelt zich thuis bij wie?

Uit de resultaten van het onderzoek in de Geuzenbaan blijkt dat de verhuisredenen voornamelijk functioneel zijn, zoals ontevredenheid over het type appartement en omvang daarvan. Mogelijk dat de relatief hoge verhuiscapaciteit daarnaast in verband kan worden gebracht met het gebrek aan thuisgevoel. Door bewoners wordt namelijk ook aangegeven dat de 'sfeer in de buurt' en de 'onveilige leefomgeving' verhuismotieven zijn. Wanneer een verband kan worden gelegd tussen het verhuizen, de onderlinge verbondenheid, de gemengde bevolkingssamenstelling en het zich (niet) thuis voelen in de buurt, is een beter begrip van thuis voelen extra van belang, ook voor opdrachtgevers van stedelijke vernieuwingsprojecten. Het langetermijnsucces van herstructureringsbuurten hangt er immers mee samen. Voor woningmarktpartijen is belangrijk om te weten dat bewoners die zich meer thuis voelen sterker geneigd zijn sociaal en fysiek te investeren in een buurt. Zie kopen in dat geval eerder een huis of willen blijven investeren in de woning.

Bij de herstructurering van de Geuzenbaan lijkt bij aanvang geen expliciete aandacht te hebben bestaan voor thuisgevoel. In de plannen wordt bijvoorbeeld nergens gesproken over de vraag wie zich thuis voelt bij wie. Integendeel, bij de vernieuwing is in de onderzoeksfase en de uitvoeringsfase grotendeels een stedenbouwkundig perspectief gehanteerd. Uit de evaluatie blijkt nu dat het zich niet thuis voelen een belangrijk sociaal effect is van fysieke vernieuwing. Gemengd bouwen is erop gericht de oorspronkelijke en nieuwe bewoners de mogelijkheid te geven met elkaar in contact te komen vanwege de veronderstelde positieve effecten daarvan. Er is echter niet nagedacht over de vraag of bewoners zich in de nieuwe naar inkomen en etniciteit gemengde woonomgeving wel thuis voelen.

Waren buurten voor herstructurering al etnisch gemengd, na herstructurering is de wijk ook op het gebied van inkomen sterk gedifferentieerd. Voor een aantal problemen heeft een gedifferentieerd woningbestand een positief effect op de wijk, maar Kleinhans (2005) constateerde al dat bewoners die na sloop gedwongen in een nieuwe buurt komen te wonen, zich minder thuis voelen op hun nieuwe plek. Als blijkt dat ook nieuwe bewoners die een dure koopwoning hebben aangeschaft zich niet thuis voelen in

de nieuw gemengde buurt, zoals in de Geuzenbaan, moet de vraag worden gesteld wat daar aan gedaan kan worden. Metaal, Delnoij en Duyvendak beargumenteren dat dit besef voor toekomstige vernieuwing kan betekenen dat het ambitieniveau om hele dure woningen te bouwen wordt bijgesteld, waardoor er een grotere overeenstemming op het gebied van inkomen wordt bereikt en een grotere kans dat bewoners zich er thuis voelen.

Lopend door de Geuzenbaan ontstaat de indruk dat de nieuwbouw een contrast vormt met de oorspronkelijke woonomgeving. Dat roept de vraag op wat de invloed is van de moderne architectuur en de inrichting van de ruimtelijke omgeving op het thuisgevoel. Er is op dit moment nog weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar dit verschijnsel. Het thuisgevoel is door mij opgevat als een psychologisch verschijnsel, maar tegelijkertijd lijkt het sterk bepaald door sociale processen. Uit mijn onderzoek is naar voren gekomen dat het zich thuis voelen gedeeltelijk het gevolg is van verbondenheid met buurtbewoners. Hierbij is verbondenheid opgevat als participatie in sociale, maar eenzijdige, buurtnetwerken van gelijkgestemden. Het concept thuisgevoel kan verder uitgewerkt worden in beleidskringen en buurtonderzoek. Daarbij zou gelet kunnen worden op andere omstandigheden die het zich thuis voelen beïnvloeden, zoals de invloed van de stad en de invloed van het land op de mate van het zich thuis voelen. Binnen mijn onderzoek heb ik gebruik gemaakt van de regressiemethode. Andere methoden, zoals participerende observatie en vooral interviews, zouden belangrijk aanvullend materiaal kunnen opleveren waarmee het thuisgevoel beter begrepen kan worden.

Sven Daverveld (daverveld@hotmail.com) is cultuursocioloog en journalist. Hij schreef dit artikel op basis van zijn doctoraalscriptie sociologie aan de Universiteit van Amsterdam over het thuisgevoel in Amsterdam Nieuw West. Met medewerking van stadsocioloog, journalist en redacteur van AGORA Wessel Simons.

Literatuurselectie

- Daverveld, S. (2006) Thuis voelen in de sociale mix van geherstructureerde voormalige achterstandsbuurten. De heterogene wijk, voor iedereen een thuisbasis? Doctoraalscriptie sociologie over de achtergronden van thuis voelen in Amsterdam Nieuw West. Amsterdam.
- Daverveld, S. (2006) Sociologie van het thuis voelen. *Sociologisch Mokum Tijdschrift voor Sociologiestudenten* 10, 14. Amsterdam: SEC.
- Kleinhans, H. (2005) Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting. Delft: Delft University Press.
- Laumann, E. (1969) Friends of urban men: an assessment of accuracy in reporting their socioeconomic attributes, mutual choice, and attitude agreement. *Sociometry* 32, pp. 54-69.
- Lub, V. (2007) Stedelijke winnaars. *AGORA* 23, 1, pp. 35-37.
- Metaal, S., M. Delnoij & J.W. Duyvendak (2006) Een Amsterdamse benadering, vooruitkomen, samenleven en thuis voelen in Nieuw West. Amsterdam: Bureau Parkstad/Gemeente Amsterdam.
- Veldboer, L. (2006) Op zoek naar de voorbeeldige middenklasse. *Sociologie* 3, pp. 288-301.
- Wuertz, K. & J. Arends (1996) Tussen vernieuwing en behoud: knelpunten en keuzen in de Westelijke Tuinsteden van Amsterdam naar de mening van de bewoners. Leiden: Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek.